

ла увагу на діяльність "Просвіт" – публікації із зазначеної проблематики на їхніх сторінках були, за рідкими виключеннями, відсутні. Зважаючи на все зазначене вище, стає очевидною потреба якомога ширшого залучення газетних матеріалів для вивчення питань, пов'язаних із діяльністю просвітних товариств у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст.

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914). – Вінніпег, 1949. 2. Євселевський Л., Фарина С. "Просвіта" в Наддніпрянській Україні. – К., 1993. 3. Житомирська "Просвіта" // Слово. – 1908. – № 2. 4. З діяльності видавничої комісії київської "Просвіти" // Слово. – 1907. – № 15. 5. З життя "Просвіт" // Рада. – 1907. – № 152. 6. З життя "Просвіт" // Село. – 1910. – № 50. 7. З життя "Просвіт" // Село. – 1911. – № 5. 8. Запорізька "Просвіта" // Слово. – 1908. – № 2. 9. Звідомлення подільської "Просвіти" // Рада. – 1907. – № 173. 10. І. С. Перша українська гімназія в Одесі // Громадська думка. – 1906. – № 139. 11. Кизченко В. І. Первая российская революция и культурный процесс на Украине. – К., 1984. 12. Коваленко-Коломацький Г. Чи можна бути самосві-

домим? // Рада. – 1906. – 20 вересня. 13. Ковба Ж. М. "Просвіта" – світло, знання, добро і воля українського народу. – Дрогобич, 1993. 14. Коновець О. Ф. Просвітницький рух в Україні ХІХ – першої третини ХХ ст. – К., 1992. 15. Лисенко О. В. Українські культурно-освітні організації // "Українське питання" в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1999. 16. М. Л. "Просвіта" у Києві // Громадська думка. – 1906. – № 132. 17. М. П. Товариство "Просвіта" в Одесі // Громадська думка. – 1906. – № 128. 18. Народна просвіта // Рада. – 1906. – 12 листопада. 19. Одеська "Просвіта" // Слово. – 1908. – № 2. 20. Перші загальні збори київської "Просвіти" // Громадська думка. – 1906. – № 146. 21. По Україні // Громадська думка. – 1906. – № 3. 22. По Україні // Громадська думка. – 1906. – № 10. 23. Просвітянин. Просвітянське свято // Маяк. – 1913. – № 10. 24. Рада Київської "Просвіти" // Слово. – 1907. – № 15. 25. Річні загальні збори подільського українського товариства "Просвіта" // Рада. – 1911. – № 80. 26. С. О-вич. Несколько слов по поводу киевского украинского общества "Просвіта" // Киевские отголоски жизни. – 1906. – № 152. 27. Товариство "Просвіта" // Громадська думка. – 1906. – № 122. 28. Українське товариство "Просвіта" // Громадська думка. – 1906. – № 26. 29. Чернігівська "Просвіта" // Слово. – 1908. – № 2. 30. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – Львів, 1931.

Надійшла до редколегії 10.04.12

І. Комарницька, асп.

РОЛЬ НАУКОВИХ УСТАНОВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ОХОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано стан історіографічного осмислення ролі наукових установ та громадських організацій у збереженні пам'яток історії та культури в сучасній Україні.

Had analyzed the condition of historiographical understanding of the role of scientific institutions and public organizations in the preservation of historical and cultural monuments in contemporary Ukraine.

Нерухомі пам'ятки історії та культури відіграють важливу роль у формуванні та збереженні національної пам'яті, ідентичності, незримого зв'язку між поколіннями. Культурна спадщина є свідченням подій минулого, вона дозволяє ідентифікувати себе з минулим народом, його окремими періодами, епохами. Кожну пам'ятку науковці-теоретики та практичні фахівці пам'яткоохоронної справи намагаються розглядати крізь призму людського буття, діяльності окремої людини, генерації. Саме професійний і обережний підхід до вивчення та збереження пам'яток українського минулого дозволяє відтворити шлях нації до самопізнання, самоідентифікації, етапи її ментального становлення, використовувати цю спадщину в якості виховного потенціалу. Таким чином, це стає своєрідним способом узагальнення досвіду окремої людини, народу, країни, а з іншого – серйозним підґрунтям для подальшого поступу України.

Протягом останніх десятиліть значно зросла увага дослідників, фахівців різних державних установ, міжнародних та громадських організацій до збереження пам'яток історії та культури. Так, потрібно згадати монографічні та дисертаційні дослідження, наукові публікації у фахових виданнях знавців пам'яткоохоронної справи В. Акуленка, Ю. Алексєєва, В. Анджиєвського, М. Бєвз, В. Вечерського, В. Горбик, О. Демиденко, Г. Денисенко, Н. Кондель-Пермінової, С. Кота, Н. Куковальської, Т. Курило, С. Молчанова, Н. Пеліванової, Л. Прибєги, П. Тронько, В. Холодок, О. Худолей [1-3, 5-8, 11, 13, 14, 10, 18-21]. Ними досліджуються питання, пов'язані з історичним осмисленням ролі різних установ, організацій, окремих осіб у охороні культурної спадщини України. Також ці проблеми дедалі більше стають предметом активного обговорення та полеміки на шпальтах громадсько-політичних і культурологічних часописів, на засіданнях круглих столів, під час урядових нарад тощо. Незважаючи на значний пласт наукової літератури та достатньо високий рівень дослідженості цієї проблематики, поза увагою дослідників залишається комплексний історіографічний аналіз стану вивченості цієї тематики, окреслення низки питань, що потребують подальших наукових пошуків, визначення дискусійних

моментів. Саме з огляду на відсутність спеціальних досліджень із цієї тематики, питання історіографічного осмислення пам'яткоохоронної діяльності різних інституцій та організацій в Україні протягом останніх двадцяти років дедалі більше актуалізується.

У сучасній Україні проблемами вивчення, збереження пам'яток історії та культури, розробкою методологічних засад у пам'яткознавстві займаються державні інституції. Це, насамперед, структурні підрозділи в академічних інститутах, Центр пам'яткознавства Національної академії наук України, Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, на які покладено здійснення науково-дослідної та науково-організаційної роботи з метою забезпечення практичного вирішення проблем охорони культурної спадщини, підготовка Державного реєстру нерухомих пам'яток України, а також робота громадських організацій, серед яких чільне місце посідає Товариство охорони пам'яток історії та культури.

Єдиним спеціальним дослідженням, присвяченим ґрунтовному аналізу пам'яткоохоронної діяльності державних інституцій і громадських організацій за останні десятиліття, починаючи з кінця 1960-1980-х рр., можна вважати публікацію відомих фахівців В. Горбик та Г. Денисенко [5]. Незважаючи на те, що ця праця охоплює значно ширший хронологічний відрізок, проте в ній вченими досить детально проаналізовано період незалежності, розроблені та впроваджені різними науковими інституціями та громадськими організаціями проекти та програми, організовані експедиції, створені різні дослідницькі центри з метою консолідації зусиль істориків, археологів та краєзнавців по збереженню пам'яток.

Так, дослідники ґрунтовно розглянули різні напрямки діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, яке ще з середини 1960-х рр. почало об'єднувати зусилля широкого краєзнавчого загалу навколо проблеми розробки методологічних засад пам'яткоохоронної діяльності. Йдеться про те, що ця громадська культурологічна організація зайнялася розробкою конкретних програм зі збереження культурної спадщини з цільовим використанням коштів на їх здійснення. Зокрема, серед пріоритетних програм автори публікації звертають увагу

на створення музейно-меморіальних комплексів Києво-Могилянської академії в Києві, меморіального музею-садиби І. Козловського в с. Мар'янівка Васильківського району на Київщині та в інших регіонах України.

Також В. Горбик та Г. Денисенко проаналізували безпосередню практичну роботу УТОПІК із дослідження, охорони та популяризації пам'яток, у першу чергу, пам'яток археології, які складають найбільший масив об'єктів культурної спадщини, що перебувають на державному обліку. Як стверджують автори дослідження, навіть прийняття в 2004 р. Закону України "Про охорону археологічної спадщини" не вирішило низку проблем охорони археологічних пам'яток, що пов'язано з активізацією процесу роздержавлення та приватизації земельного фонду України. В. Горбик і Г. Денисенко звертають увагу на те, що досить часто при видачі дозвільної документації на роздержавлення земель не враховується розташування на цих землях археологічних пам'яток. Це, в свою чергу, призводить до незворотної втрати національного скарбу.

Як зазначається у публікації, протягом 1991-2008 рр. одним із провідних напрямків діяльності УТОПІК було вивчення та збереження пам'яток козацьких часів. Зокрема, саме завдяки товариству були організовані спеціальні експедиції. Серед них В. Горбик та Г. Денисенко найбільшу увагу приділяють одній із них – "Запорозька Січ: зруйноване і уціліле". Метою експедиції було виявлення, історико-археологічне обстеження, топографічне означення столиць запорозького козацтва, паланок, зимівників, сторожових постів; ведення обліку наявних козацьких пам'яток; облік речових козацьких пам'яток у музеях та колекціях. Завдяки цим масштабним заходам, зауважують автори, були проведені археологічні дослідження Запорозьких січей, зокрема на о. Мала Хортиця [5, с. 25-26]. Дослідниками проаналізовано діяльність науково-дослідного колективного підприємства "Часи козацькі", яке перетворилося в Науково-дослідний центр "Часи козацькі" на чолі з професором Д. Телегіним. Так, як стверджують дослідники, Центр став своєрідним координатором для науковців та аматорів, які займаються виявленням і фіксацією нерухомих об'єктів, пам'ятних місць козацької доби в різних регіонах України. За час свого існування, зазначається авторами, центр провів шістнадцять Всеукраїнських науково-практичних конференцій "Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні", триває робота над підготовкою Каталогу пам'яток та пам'ятних місць доби козацтва.

В. Горбик і Г. Денисенко виділяють ще декілька широкомасштабних заходів, які започатковані і здійснюються УТОПІК. Зокрема йдеться про організацію експедиції "Чорнобильська експедиція по виявленню та врятуванню культурних цінностей Полісся", метою якої є обстеження пам'яток народної культури 30-кілометрової зони Чорнобильської АЕС. Головним результатом експедиції стали пропозиції щодо порятунку культурної спадщини у зоні відчуження. Як результат діяльності УТОПІК, стверджують дослідники В. Горбик та Г. Денисенко, протягом 1995-2001 рр. фахівці Інституту археології НАН України, історії України НАН України, фольклору, мистецтвознавства та етнології ім. М. Рильського НАН України, народознавства НАН України (м. Львів) спільно з Міністерством з надзвичайних ситуацій провели дослідження пам'яток історії та культури на забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС територіях. Результатом цієї роботи стала підготовка низки аналітичних матеріалів і рекомендацій, спрямованих на збереження для нащадків національної історико-культурної спадщини в цих регіонах.

Також УТОПІК є співучасником започаткованої ще в 1988 р. журналом "Пам'ятки України" програми "Забуті могили". Метою цієї програми, зазначається у дослідженні, було привернути увагу державних органів та широких кіл громадськості до справи порятунку архітектурних пам'яток, військових поселень, обстеження старовинних кладовищ. У рамках програми "Некрополі України" при Головній раді УТОПІК створений Український центр біографічної некрополістики, завданням якого є не тільки видавнича справа, а й створення бази даних з історичних поховань. Також В. Горбик і Г. Денисенко звертають увагу на роль Товариства у збереженні пам'яток часів Другої світової війни [5, с. 27-28].

Із проблемами охорони та збереження пам'яток тісно пов'язана справа відновлення втрачених пам'яток, без яких важко уявити історико-культурний потенціал країни. Біля витоків відновлювальних робіт – Фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара, створений Указом Президента України від 12 червня 1995 р. [6]. Зусиллями комісії та Фонду визначено масштабну програму з відтворення 58 пам'яток Х-XIX ст.ст. практично в усіх регіонах України. У Києві, поряд із зруйнованими пам'ятками Михайлівського Золотоверхого монастиря і собором Успіння Пресвятої Богородиці Києво-Печерської лаври, було передбачено відтворити Богоявленський собор Братського монастиря, будинок Київського магістрату. Як показує досвід, до проблеми відтворення визначних пам'яток треба підходити виважено, залишаючи остеронь суб'єктивні моменти і виходячи винятково з історико-культурної доцільності. Перш за все мають відтворитися ті пам'ятки, рештки яких ще збереглися. Масова кампанія з відтворення пам'яток не може й не повинна замінити ремонт і реставрацію наявних автентичних пам'яток.

Для об'єднання та координації зусиль науковців, зацікавлених у всебічній науковій розробці питань виникнення, генези козацтва в минулому, його ролі в сучасному житті України важливу роль відіграє Центр пам'яткознавства НАН України, створений спільною постановою Президії НАН України та Головної ради УТОПІК в 1992 р. Це єдиний в Україні науково-дослідний заклад, в якому фахово й цілісно досліджуються проблеми пам'яткознавства, поєднуються теоретичні розробки академічної науки з їх практичною реалізацією. Практичні розробки Центру та його практична робота спрямовані на вирішення завдань охорони, збереження та популяризації культурної спадщини. Серед провідних тем – музеєфікація об'єктів археологічної спадщини, церковне пам'яткознавство, вивчення пам'яток історії й археології козацької доби, історії охорони пам'яток в Україні, світового досвіду збереження культурної спадщини.

Одним із провідних дослідників цієї галузі вважається Н. Кондель-Пермінова, яка ґрунтовно вивчає різні аспекти збереження архітектурно-містобудівної спадщини, що належить до пам'яток історії та культури [11]. Так, на думку дослідниці, пам'яткоохоронні інституції в сучасній Україні нерідко використовують напрацьовані ще у радянську добу фаховими інституціями ((Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) та Київський науково-дослідний інститут містобудування (КНДІМ)) методики історико-містобудівних і пам'яткоохоронних досліджень населених місць. Н. Кондель-Пермінова не вважає це негативним явищем, оскільки сучасні українські дослідження в царині охорони пам'яток мають базуватися на найкращих розробках попередніх десятиліть, звісно враховуючи сучасний суспільно-політичний контекст. Так, зауважує автор, до прикладу, "Рекомендации по составлению проектов планировки городов УССР с историко-

архитектурними заповідниками і комплексами пам'яток архітектури" започаткували низку подальших науково-методичних студій. Важливим результатом багаторічних досліджень науковців стала система опрацювання містобудівної пам'яткоохоронної документації, що супроводжує розробку генеральних планів міст. Таким чином, держава має власний Список історичних населених місць України (міста та селища міського типу), затверджений постановою Кабміну України № 878 від 26 липня 2001 р. Це дослідниця вважає значним кроком вперед, оскільки щодо кожного з цих населених пунктів передбачено виконання історико-архитектурних опорних планів, на основі яких – розробка й затвердження меж історичних ареалів, кордонів і режимів використання зон охорони пам'яток, місцевих правил забудови [11, с. 93-94]. Як зауважується автором, з 1995 р. естафету таких досліджень від НДІТІАМ перейняв Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, який і займається нормативно-правовим та методичним забезпеченням сфери охорони культурної спадщини. Н. Кондель-Пермінова дає ґрунтовну характеристику здобутків цієї наукової установи – історико-містобудівні дослідження Одеси та Чернівців, публікація Концепції Генплану-2026 Дніпропетровська та, в його контексті, історичних ареалів міста. На прикладі Дніпропетровська була здійснена спроба роз'яснення широкому колу громадськості, інвесторів, управлінців щодо архітектурно-містобудівної спадщини, яка не є перешкодою міському розвитку, а, навпаки, його цінним сучасним ресурсом.

Проте дослідниця звертає увагу і на низку проблем, серед яких певна звуженість монографічних видань про окремі міста, дидактичний характер текстів, відсутність достатньої та необхідної кількості креслеників, схем із коментарями й анотаціями. Саме це знижує практичну значущість цих досліджень. Авторка також звертає увагу на такий фактор у збереженні культурно-історичної спадщини, як громадське обговорення проблем. Процедура громадських обговорень, під час яких відтворюються ситуації конфліктів, коли точка зору громадськості не співпадає з пропозиціями інвестора та проектними рішеннями професіоналів, не дає потрібного ефекту. Тому, пише Н. Кондель-Пермінова, необхідна атмосфера співробітництва між владою, бізнесом та громадськими структурами, що забезпечить ефективне виконання концепції пам'яткоохоронної справи в Україні.

У цьому контексті вузькоспеціалізованих досліджень, в межах яких піднімається питання ролі наукових інституцій та громадських організацій у збереженні культурної спадщини, потрібно віддати належне і дослідженню Г. Денисенко, присвячене збереженню пам'яток воєнної історії. Незважаючи на тематичну звуженість, у дослідженні ґрунтовно проаналізовано внесок громадських організацій у збереження пам'яток історії та культури воєнної історії України з кінця 1990-х рр. і до початку XXI ст. [8, с. 110-122]. На прикладі вивчення цього типу історичних пам'яток, згідно із сучасною їх класифікацією, показано сучасні підходи до аналізу діяльності та, найголовніше, результативності різних заходів, акцій, програм та проектів для вирішення проблеми збереження історико-культурної спадщини. Показано науково-теоретичні нароби, видавничу діяльність, громадські обговорення, розробку нормативно-правової бази, матеріалів рекомендаційного характеру щодо збереження пам'яток воєнної історії, починаючи з давніх часів, козацького періоду, Першої та Других світових воєн.

Наукову цінність для розгляду зазначеної проблеми ставить і публікація Л. Прибєги [14]. Незважаючи на те, що вона присвячена питанням архітектурного пам'ятко-

знавства, у ній подано коротку ретроспективу діяльності різних організацій у царині охорони пам'яток. Автор намагався відтворити історію зародження традицій охорони пам'яток ще в минулі століття та її зв'язок із сучасними методиками, науковими розробками, що використовуються фахівцями пам'яткоохоронної справи. Серед найбільш впливових сучасних громадських організацій Л. Прибєга називає УТОПІК, описуючи його діяльність від самих витоків і до сьогодення [14, с. 481-483]. У дослідженні також подано перелік напрямків його діяльності, роль у закладенні підвалин пам'яткоохоронної справи в сучасній Україні.

Попри все, поки що майже недослідженим залишається досить важливий аспект в охороні історико-культурної спадщини України – роль у ній міжнародних організацій, її представництв, комітетів, оскільки Україна повинна діяти в межах тих міжнародних нормативних актів, які підписала, та, відповідно до них і корегувати національне законодавство. Дослідники піднімають цю проблему лише побіжно, в межах розгляду загальної історії розвитку пам'яткоохоронної справи в Україні, або ж коли обговорюється доля окремих пам'яток, що внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Так, О. Кубальський проаналізував стан збереження пам'яток Києва, які перебувають під охороною цієї міжнародної організації.

Дослідник присвятив свою увагу охоронним заходам стосовно збереження середовища Софійського та Києво-Печерського історико-архитектурних заповідників. У публікації показано роль ЮНЕСКО у зростанні не лише наукового чи туристичного інтересу до цієї унікальної пам'ятки, але й різних профільних інстанцій та інституцій по виконанню вимог щодо охорони пам'ятки світового значення. Так, О. Кубальський говорить про низку наукових форумів, на яких піднімалися згадані вже питання щодо порушення нормативно-правового режиму в зонах охорони, які навіть розглядали експерти ЮНЕСКО, а також проблеми ухвалення законодавчих норм, якими б заборонялося приватизувати землі в межах історико-культурних заповідників і об'єкти національної культурної спадщини; надання заповідникам юридичних прав державного органу охорони пам'яток на заповідних територіях та в охоронних зонах [12, с. 50]. Обговорюючи ситуацію навколо долі Києво-Печерської лаври, автор аналізує роль міжнародних експертів у приверненні уваги до проблем цього архітектурного комплексу, особливо пов'язаних із несанкціонованим будівництвом на прилеглих територіях Лаври. Зауважимо, що згідно із положеннями ЮНЕСКО, будь-які зміни в буферній зоні держава має погоджувати з цією міжнародною організацією, однак Україна цього не робила. Ще більшу проблему, на яку вказують експерти ЮНЕСКО, становить забудова схилів Дніпра та ставлення до цього відповідних державних установ. Цей комплекс проблем, як зазначає дослідник, став предметом обговорення на 33-й сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбулася в Севільї. Автор наводить перелік рекомендацій, зроблених під час цього засідання: об'єднати у рамках генерального плану Києва основні й детальні плани розвитку міста, історичних пам'яток та їх буферних зон; забезпечити план збереження самих пам'яток, зокрема вжити заходи щодо реставрації Лаврських печер [12, с. 63-65].

Л. Прибєга також цих питань торкається лише в межах дослідження більш глобальних проблем пам'яткоохоронної справи. Більша увага прикута до аналізу відповідності національного законодавства в цій сфері міжнародним стандартам та вимогам ЮНЕСКО. Дослідницею розглянуто окремі історичні аспекти співпраці

України з цією міжнародною організацією, а також із Комітетом всесвітньої спадщини, Міжнародною радою з питань пам'яток і визначних місць, Міжнародним союзом з питань охорони природи та Міжнародним центром досліджень у галузі охорони і реставрації культурних цінностей [14, с. 486].

Роль різних установ та організацій, у тому числі й міжнародних, в охороні культурної спадщини України досі окремо не розглядалася науковцями. Проте ці питання аналізуються в контексті досліджень О. Худолей, О. Демиденко, Г. Андрес, Т. Курило, присвячених тим чи іншим аспектам пам'яткоохоронної справи. Так, в окремому підрозділі дисертації О. Демиденко проаналізовано сучасні громадські ініціативи з увічнення та охорони пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорозького козацтва [7, с. 13-14]. О. Демиденко окреслила пам'яткоохоронні заходи, здійснені УТОПІК і створеному при ньому Науково-дослідному центру "Часи козацькі", Українським фондом культури, Всеукраїнською спілкою краєзнавців, об'єднанням Українського козацтва. У дисертації проаналізовано громадські ініціативи по упорядкуванню і захисту пам'ятних місць, пов'язаних з українським козацтвом, відзначенню їх пам'ятними знаками. Водночас дослідницею розглянуті і не менш важливі питання – вплив цілої низки негативних чинників – фінансових, управлінських, нормативних, що сприяють самозахопленню територій, на яких розміщені козацькі об'єкти, недосконалість системи проектування та планування будівництва. Саме за таких обставин, наголошує автор, громадські організації повинні сконсолідувати свої зусилля на захист історико-культурної спадщини, реставрації, впорядкуванню всіх пам'яток, у тому числі українського козацтва.

О. Худолей також окрему увагу присвятила характеристиці діяльності сучасних українських наукових та громадських інституцій у сфері пам'яткоохоронної справи, аналізу історії новітніх трансформацій та функціонування провідних пам'яткоохоронних організацій України. До них дослідниця зараховує Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства Національної Академії Наук, Інститут археології НАН України, Український фонд культури, Всеукраїнський Фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара, Київський науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування. Незважаючи на те, що цих питань автор торкається лише побіжно, проте нею відтворена загальна палітра організацій та інституцій, подано основні напрямки їхньої діяльності. Особливий акцент О. Худолей робить на тісній співпраці цих академічних інституцій, дослідних центрів, товариств, організацій, благодійних фондів у виконанні різних цілових комплексних проектів та програм по охороні пам'яток історії та культури. Так, зокрема серед найбільш масштабних проектів УТОПІК дослідниця називає виконання програм: "Старовинні міста України", "Часи козацькі", "Шевченківські місця України", "Молодь і спадщина", "Навіки в пам'яті народній" [21, с. 10-11]. Товариство виступило співзасновником багатьох наукових інституцій, співорганізатором науково-практичних і громадських форумів, зберігало розгалужену мережу своїх відділень в областях України. Так, зауважує О. Худолей, Український фонд культури одним із перших порушив питання про відродження Києво-Могилянської академії, постійно приділяє увагу збереженню та упорядкуванню місць, пов'язаних із життям і творчістю Т.Г. Шевченка. Найбільшу популярність Фонду імені О. Гончара, на думку автора, принесла його подвижницька діяльність на початку ХХІ ст. у справі відновлення Спасо-Преобра-

женської Церкви в Ніжині та Церкви Святого Духа у Львові. О. Худолей торкається діяльності корпорації "Укрреставрація", фахівцями якої відновлено понад 1500 пам'яток, серед яких Софія Київська, Києво-Печерська лавра, Андріївська та Кирилівська церкви, Володимирський собор, Маріїнський палац, Національний театр опери та балету в Києві, тощо. У загальних рисах дослідницею описується внесок в охорону пам'яток Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень та Інституту археології НАН України. Цікавим є те, що у дисертації окремо розглянуто наукову та видавничу роботу у реалізації національної програми охорони нерухомих пам'яток. Дослідниця на основі архівних та інших матеріалів проаналізувала основні зміни, які відбулися в науково-методологічному та видавничому аспектах роботи пам'яткоохоронних організацій незалежної України.

На жаль, поки що не стала предметом окремого комплексного дослідження роль міжнародних організацій у збереженні культурної спадщини України. Можна вести мову лише про окремий підрозділ дисертації Г. Андрес, в якому узагальнено проаналізована роль ЮНЕСКО та Ради Європи в справі охорони культурної спадщини. Науковцем розглянуто формування основних напрямів охорони культурної спадщини на світовому рівні, обґрунтовано положення, що провідна роль у формуванні міжнародних засад охорони культурної спадщини належить ЮНЕСКО. Автор звертає увагу на Конвенцію ЮНЕСКО "Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту", що формує стратегію охорони рухомого і нерухомого майна як під час воєнних дій, так і в мирний час. Г. Андрес наголошує, що особливе значення для охорони культурної спадщини має Конвенція ЮНЕСКО "Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини". Цей документ визначив необхідність збереження пам'яток загальнолюдського значення, розробив шляхи для збереження об'єктів спадщини, що мають універсальну цінність. Характеризуючи діяльність ЮНЕСКО на початку ХХІ ст., науковець вважає важливим досягненням прийняття Конвенції "Про охорону підводної культурної спадщини" та Конвенції "Про охорону нематеріальної культурної спадщини". У них викладені основні принципи захисту культурних цінностей, безпеки для яких становлять скарбощуацтво, комерційна діяльність, розвиток туризму. Визначається необхідність збереження різноманітності культури, вільний доступ до представлених культурних цінностей розвитку співробітництва.

Пам'яткоохоронна діяльність низки наукових установ та організацій в Україні частково висвітлена і в кількох узагальнюючих дослідженнях із цієї проблематики [10, с.82-83]. Зокрема, в одному з них серед найбільш активних організацій пам'яткоохоронного спрямування згадується УТОПІК, Український фонд культури, Національна спілка краєзнавців України. Серед найбільш довгострокових програм, що здійснюються цим фондом, у дослідженні згадується програма "Пам'ять", завдання якої полягає у відродженні забутих сторінок нашої історико-культурної спадщини, виявленні та впорядкуванні пам'ятних місць, увічненні подій та імен видатних діячів науки і культури.

У своїй узагальнюючій праці, присвяченій розвитку історичного краєзнавства, відомий історик П. Тронько також подає деякі відомості про окремі організації, які вносять свою лепту в охорону пам'яток. Зокрема, серед них – Національна спілка краєзнавців України. Головним у діяльності Спілки, зауважує дослідник, є розвиток краєзнавчого руху, залучення до пізнання рідного краю широких верств населення, виховання у громадян

почуття національної самосвідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій, духовних потреб українського народу, а також інших народів, шанобливе ставлення до історико-культурної спадщини [10, с. 144]. Серед пріоритетних напрямків діяльності Спілки П. Тронько виділяє всебічне дослідження та збереження історичних міст і сіл, яких в Україні налічується 30 тисяч, в їх числі понад 800 міст і містечок, яким минуло 300 років. Серед завдань Спілки – розробка програми "Історичні міста і села України", видання осучасненої багатомовної "Історії міст і сіл України", реалізація довгострокової програми "Пам'ять втрачених сіл", яка передбачає створення літопису населених пунктів, зниклих із географічної карти України у ХХ ст. Національна спілка краєзнавців України разом з Національною академією наук України, Службою безпеки України, Українським культурно-просвітницьким товариством "Меморіал" виявила ініціативу з підготовки серії книг "Реабілітовані історією".

Таким чином, історіографічний аналіз наукової літератури, присвяченої пам'яткоохоронній діяльності різних інституцій в Україні протягом періоду незалежності, свідчить про значну актуалізацію інтересу до різних аспектів цієї проблеми. Однак спеціальні дослідження відсутні, оскільки ці проблеми розглядаються лише в контексті вивчення більш глобальних питань пам'яткоохоронної царини. З одного боку, зважаючи на те, що всі ці інституції діють взаємопов'язано, напрямки їхньої роботи тісно переплітаються, доповнюючи одна одну, їх і потрібно так цілісно розглядати. Однак, на нашу думку, можливо було в варто приділити увагу окремому вивченню ролі наукових установ, громадських організацій, міжнародних інституцій в охороні культурної спадщини сучасної України, щоб узагальнити цей доробок в єдиному комплексному дослідженні.

1. Акуленко В. На перехресті закону і совісті: нариси, памфлети, спогади. – К.: Українська енциклопедія, 2001. – 456 с. 2. Андрес Г.О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 26.00.05 "Музеєзнавство. Пам'яткознавство". – К., 2009. – 20 с. 3. Бевз М.В. Методологічні аспекти збереження, реставрації та регенерації заповідних містобудівних ансамблів і комплексів / Б.М. Бевз // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 25-27 трав. 2005 р. – Слов'янськ : Печатный двор, 2005. – С. 14-17. 4. Гевель К.М. Регіональний рівень управління сферою збереження історико-культурної спадщини в Україні / К.М. Гевель // Реформування системи державного управління та дер-

жавної служби: теорія і практика : матер. наук.-практ. конф. (22 жовтня 2010 р.) : у 2 ч. Ч. 2 / за наук. ред. чл.-ред. НАН України В.С. Загорсько-го. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 27-31. 5. Горбик В. Діяльність державних інституцій і громадських організацій з охорони культурної спадщини: історія, теорія, практика / В. Горбик, Г. Денисенко // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В.О. (відповідальний редактор), Даниленко В.М., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С.5-42. 6. Горбик В. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. Горбик, Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 139-145. 7. Демиденко О.О. Увічнення та збереження історії козацтва в пам'ятках культури України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України". – К., 2006. – 20 с. 8. Денисенко Г.Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини / Г.Г. Денисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 289 с. 9. Жадько В.О. До проблеми збереження історичної спадщини та формування законодавчої бази / В.О. Жадько // Гілея. – 2010. – № 33 (І). – С. 2-9. 10. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. О. Горбик. – К., 1998. – 400 с. 11. Кондель-Пермінова Н. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України у контексті розвитку міст / Н. Кондель-Пермінова // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: 36. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / Акад. мист-в України, Ін-т проблем сучас. мист-ва. – 2009. – № 6. – С. 92-116. 12. Кубальський О.Н. Пам'ятки Києва у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО / Кубальський О.Н., Федорова Л.Д. // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В.О. (відповідальний редактор), Даниленко В.М., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С. 43-73. 13. Курило Т.В. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні: історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / Т.В. Курило. – К., 2003. – 18 с. 14. Прибега Л.В. Сутність та зміст поняття "охорона" в архітектурному пам'яткознавстві / Л.В. Прибега // Праці Науково-дослідного Інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 470-492. 15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини: Закон України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> 16. Про культуру: Закон України від 12.01.2011 р. № 2778-VI // Голос України. – 2011. – № 4. 17. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / Тронько П. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2000. – 125 с. 18. Холодод В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: стан і перспективи розвитку / В.Д. Холодод // Державне будівництво. – 2011. – № 1. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/index.html> 19. Худолей О.С. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної справи в Україні на сучасному етапі / О.С. Худолей // Гілея. – 2011. – Вип. 45. – С. 163-167. 20. Худолей О.С. Проблеми правового регулювання у галузі охорони культурної спадщини України / О.С. Худолей // Історичний архів. – 2012. – Вип. 9. – С. 175-178. 21. Худолей О.С. Трансформаційні процеси у сфері пам'яткоохоронної справи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / О.С. Худолей. – Луганськ, 2007. – 20 с.

Надійшло до редколегії 10.04.12

Р. Кузьмин, асп.

ЧЕШЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ КОРПУС В ПОДІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 – 1918 РР.)

Розглянуто виникнення і військову діяльність Чесько-словацького корпусу на теренах України в 1917-1918 роках. Здійснено спробу виділення головних напрямків діяльності чесько-словацьких військових формувань та їх співпрацю з органами влади Центральної Ради і більшовиками.

The analysis of establishment and military activity Czecho-slovak military corps in Ukraine in 1917 – 1918 years. An attempt separation of the main activities of Czechoslovak military units and their cooperation with authorities of the Central Rada and the Bolsheviks.

Традиційним об'єктом пильної уваги національних історіографів є процеси зародження та втілення в життя національних проектів. Не є винятками такої парадигми історична наука Чехії, Словаччини та України. Проблема української національної революції 1917-1921 рр. займає чи не найбільшу частину наукового доробку українських істориків. За свідченнями чеського дослідника Карела Піхліка [1], тематика виникнення чесько-словацького війська в добу Першої світової війни теж займає провідне місце у дискурсі чеських науковців. У зв'язку з цим, залишається актуальним дослідження

"успішного" досвіду чесько-словацького, польського, литовського, латиського, естонського та фінляндського національного рухів та причини невдач українського, білоруського, грузинського, вірменського, азербайджанського, "козацького" рухів народів Російської імперії, які зазнали невдачі в повоєнний період 1918-1922 рр.

Об'єктом нашого дослідження є процес формування збройних частин чехів і словаків, в завершальний період Першої Світової війни, перетворення їх в 1917 р. на автономний Чесько-словацький корпус, а також його вплив на процеси української національної революції.

© Кузьмин Р., 2012